

Микола Гоголь

Ніч проти Різдва Вій

Старосвітські дідичі

Переклав з російської Юрій Винничук

Львів

Видавництво «Апріорі»

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

НІЧ ПРОТИ РІЗДВА

Останній день перед Різдом минув. Зимова, ясна ніч настала. Виглянули зірки. Місяць величаво вплив на небо посвітити добрим людям та всьому мирові, щоб усім було весело колядувати й славити Христа. Морозило дужче, як зранку; але зате так було тихо, що рипіння морозу під чоботом чути було за півверсти. Ще жодна юрба парубків не з'являлась під вікнами хат; тільки місяць зазирає до них крадькома, ніби дівчат виманював, що прибиралися та чепурилися, хутчій повибігати на рипучий сніг. Аж ось в одній хаті з комина посунув дим і хмарою пішов по небі, і з димом разом вилетіла відьма верхи на мітлі.

Якби був на той час проїздив сорочинський засідатель трійкою обивательських коней, в шапці з баранячим обводом, на кшталт уланській зробленій, в синім кожусі, підбитім чорним смушком, з нагаєм, диявольськи мудро заплетеним, яким він має за звичай підганяти свого кучера, то він би, запевне, помітив її, бо ж від сорочинського засідателя жодна тобі в світі відьма не вислизне. Він же достеменно знає, скільки в якої молодиці свиня водить поросят, і скільки лежить полотна у скрині, та що саме з своєї одержини і добра заставить добрий чоловік святої неділі у шинку. Та сорочинський засідатель не проїздив, та і яке йому діло до чужих, у нього своя волость. А відьма між тим знялася так високо, що однією тільки чорною цяткою миготіла вгорі. І де тільки з'являлася цятка, там зорі одна по одній щезали на небі. Скоро відьма назбирала їх повний рукав. Три чи чотири ще блимало. Раптом з протилежного боку з'явилася інша цятка, побільшала, почала розтягатись, і була то вже не цятка. Короткозорий, хай би він надяг на ніс замість окулярів хоч би й колеса з комісарової брички, та й то не розпізнав би, що воно за проява. Спереду достоту німець¹: вузенька мордочка, що безнастанно вертілася на всі боки та нюшувала все, що тільки траплялося, закінчувалася, як і в наших свиней, кругленькою рийкою, ніжки були такі тонкі, що коли б такі мав ярьєсківський голова, то переламав би він їх в першому ж «козачку». Зате ж іззаду було воно справжній повітовий сповірник у мундирі, бо теліпався в нього хвіст, такий гострий та довгий, як теперішні фалди в мундирах; хіба тільки по козлиній борідці під мордою, по невеличких ріжках, що стирчали на голові, та що був увесь не біліший од сажотруса, можна було здогадатись, що не німець то й не губерньський сповірник, а просто чорт, якому остання ніч зосталася блукати на білім світі та під'юджувати на гріхи добрих людей. Завтра ж, з першими дзвонами до заутрені, помчить він неоглядки, підібгавши хвоста, до свого барлогу.

---

¹ Німцем у нас називають кожного, хто тільки з чужого краю, нехай він буде француз, чи цісарець, чи швед – все німець, та й годі. (Прим. М. В. Гоголя.)

Тим часом чорт скрадався потихеньку до місяця і вже простяг був руку схопити його, але враз одсмикнув її назад, мов обпикшись, посав пальці, подригав ногою і забіг з другого боку, та знову ж таки відскочив і відсмикнув руку. Але ж, незважаючи на всі невдачі, хитрий чорт не покинув своїх витівок. Прискочивши, раптом схопив він місяця обіруч, кривлячись та дмухаючи, перекидав його з руки в руку, мов той дядько, що добув голими руками жарину для своєї люльки; аж тоді сховав похапцем до кишені та й побіг собі далі, мов і не він.

У Диканьці ніхто не чув, як чорт украв місяця. Щоправда, волосний писар, рачкуючи з коршми, бачив, як місяць з доброго дива танцював на небі, і божився й запевняв з божбою у тому все село; та миряни хитали на те головами і навіть на сміхалися. Але яка ж то була причина зважитися чортові на таке беззаконне діло? А ось яка: він знав, що багатого коза-

ка Чуба покликав дяк до себе на кутю, де будуть: голова; приїжджий з архирейської півчої дяків родич у синьому сурдугі, що брав щонайнижчого баса; козак Свербигуз і ще дехто; де, oprіч куті, буде варенуха, перегнана на шафран горілка та багато всіляких страв. А між тим, його дочка, на все село красуня, зостанеться вдома, а до дочки напевне прийде коваль, силач і молодець хоч куди, котрий осоружніший був чортові, ніж проповіді панотця Кіндрата. На дозвіллі коваль займався малюванням і вважався за найкращого живописця на всю околицю. Сам ще тоді живий сотник Л...ко закликав його умисне до Полтави фарбувати дерев'яного паркана коло свого дому. Усі миски, з яких диканські козаки сьорбали борщ, коваль порозмальовував. Він був богобоязливим чоловіком і малю-

вав часто образи святих: та й зараз ще можете знайти в Т... церкві його євангеліста Луку. Та все перевершив він, як змалював у церкві на стіні, в правому притворі, святого Петра в день Страшного суду, з ключами в руках, що виганяє з пекла злого духа; переляканий чорт метався на всі боки, прочуваючи свою загибель, а ув'язнені раніш грішники били та ганяли його батогами, полінами та чим попало. У той час, коли маляр працював над цією картиною і малював її на великій дерев'яній дошці, чорт усіма силами намагався завадити йому: штовхав невидимо під руку, здіймав із горна в кузні попіл та засипав ним картину; а проте роботу було закінчено, дошку внесено до церкви і вправлено у стіну в притворі, і з того часу чорт заприсягся мстити ковалеві.

Одна тільки ніч залишалася йому тинятися по білім світі; але й цієї ночі він метикував, як би то зігнати на ковалеві свою злість. Отож для цього він і наважився вкрасти місяця, надіючись, що старий Чуб ледачий та неповороткий, а від хати до дяка не так і близько: дорога йшла поза селом, проз вітряки, проз цвинтар, огинала яр. Ще місячної ночі варенуха та горілка, настояна на шафрані, могла б заманити Чуба, але такої темряви хай би хто спробував стягти його з печі та виманить із хати. А коваль, що здавна був з ним у незгоді, при ньому не посмів би нізащо прийти до дочки, незважаючи на свою силу.

Таким-от чином, щойно чортяка сховав до кишені своєї місяця, враз по всьому світу зробилося так темно, що не всяк знайшов би дорогу й до шинку, не те що до дяка. Відьма, опинившись зненацька в темряві, скрикнула. Тут чорт, підкотившись до неї біси́ком, підхопив її під руку і заходився нашіптувати на вухо те саме, що зазвичай нашіптують усій жіночій породі. Дивно влаштовано на нашому світі! Все, що тільки живе на ньому, все те силкується перехоплювати та перекривляти одне одного. Колись, бувало, в Миргороді один тільки суддя та городничий походжали взимку у критих сукном кожухах, а все дрібне чиновництво носило просто непокріті; тепер же і засідатель, і підкоморій відсмалили собі

нові кожухи з решетилівських смушків, сукном криті. Канцелярист та волосний писар позаторік понабирали синьої китайки по шість гривень за аршин. Паламар зладив собі нанкові на літо шаровари та камізельку із смугастого гарусу. Одно слово, все пнеться в люди! Коли ці люди не будуть марнотні! Можна побитись об заклад, що багатьом видасться вдивовижу бачити чорта, котрий і собі туди ж таки пнеться. Найприкріше те, що він, певне, красунчиком себе уявляє, дарма що вся постава – глянути совісно. Пика, як каже Хома Григорович, мерзота мерзотою, а проте й він не від того, щоб халяви смалити. Але на небі й під небом так потемніло, що нічого не можна було вже побачити, що там коїлось далі між ними.

– То ти, куме, кажеш, що не був іще у дяка в новій хаті? – говорив козак Чуб, виходячи з дверей своїх, до сухорлявого, високого, в короткій кожушині чоловіка, оброслого бородою; видно було, що вже тижнів зо два чи й більше не доторкався до неї уламок коси, яки-

ми звичайно дядьки голять свою бороду, не маючи бритви. – Там тепер буде славна пиятика! – провадив Чуб далі, ошкіряючись при цьому задоволено. – Аби-но тільки нам не спізнитись!

При цьому Чуб поправив свого пояса, що тісно оперізував кожууха, глибше насунув свою шапку, стис у кулаці батога – страх та загрозу для в'їдливих собак; але, поглянувши вгору, зупинився...

– Що за дідько! Глянь! глянь-но, Панасе!..

– А що? – мовив кум і підвів свою голову теж догори.

– Як що? Таж місяця нема!

– Що за напасть! Таки й справді нема місяця.

– Отож-бо й воно, що нема! – мовив Чуб, трохи сердитий на незмінну байдужість кумову: – Тобі, либонь, і геть начхати.

– А що маю робити?

– І треба ж було, – провадив Чуб, утираючи рукавом вуса, – якомусь чортяці, бодай йому, собаці, зранку не довелось чарчини горілки випити, втрутитися!.. Далєбі, наче на сміх... Навмисне, сядячи в хаті, виглядав у вікно: ніч – диво! Ясно, сніг виблискує проти місяця. Все було видно, наче вдень. Не встиг вийти за двері – і на тобі, хоч в око стрель!

Чуб довго ще буркотів та лаявся, а тим часом роздумував, на що б його зважитись. Йому до смерті хотілось попаякати про всякі дурниці в дяка, де, певне діло, сиділи вже й голова, і заїжджий бас, і дігтяр Микита, який їздив що два тижні до Полтави на торг та сипав такими жартами, що всі миряни аж за животи хапалися зо сміху. Уже бачив Чуб у думках на столі варенуху. Все це, правда, було дуже принадне; але нічна темрява нагадала йому про ті лінощі, які так любі усім козакам. Як то було добре тепер лежати, підібгавши ноги, на лежанці, смоктати спокійно люльку та слухати крізь п'янку дрімоту колядок і пісень веселих парубків та дівчат, що гуртами товклися попід вікнами! Він би, напевне, зважився на тее, коли б був сам, але тепер удвох не так нудно і страшно йти серед темної ночі, та й не хотілося таки виказати себе перед іншими ледарем чи богузом. Скінчивши лаятися, звернувся він знову до кума:

– Так нема, куме, місяця?

– Нема.

– Чудасія, далєбі! А дай-но понюхати табаки. У тебе, куме, добряча табака! Де береш її?

– Та де вона в біса добряча! – відповів кум, зачиняючи березову табакерку, цяцьковану візерунками. – Стара курка не чхне!

– Пам'ятаю, – провадив Чуб своєї, – мені покійний шинкар Зо-зуля привіз якомсь табаки з Ніжина. Ото була табака! Добра табака була! Так що, куме, як нам бути? Темно ж бо надворі.

– Так, напевне, лишаймося вдома, – мовив кум, беручись за клямку.

Коли б кум був не сказав цього, то Чуб, мабуть, зважився б зостатись, але тепер його ніби щось смикало йти наперекір:

– Ні, куме, ходімо! Не можна, треба йти!

Сказавши це, він уже й гнівався на себе, нащо сказав. Йому було дуже неприємно плентатись такої ночі; та його втішало те, що він сам умисне цього захотів і вчинив-таки не так, як йому радили.

Кум, не виявивши на обличчі своєму ані знаку невдоволення, як людина, якій геть байдуже, чи вдома сидіти, а чи з дому волочитися, роззирнувся довкіл, почухав собі пужалном плечі, і оби-два кума вирушили в дорогу.

Тепер погляньмо, що робить, зоставшись сама, дочка-красуня. Оксані не минуло ще й сімнадцяти, а вже мало не по всьому світі, і по той бік Диканьки, і по цей бік Диканьки тільки й мови, що про неї. Парубки гуртом проголосили, що кращої дівки й не було ніколи і не буде ніколи на селі. Оксана знала й чула все, що про неї говорилося, і вередлива була, як і кожна красуня. Коли б вона ходила не в плахті та запасці, а в якомусь капоті, то порозганяла б усіх своїх служниць. Парубки вганялися за нею зграями, але, втративши терпець, кидали помалу й залицялися до інших, не таких розбещених. Один тільки коваль був упертий і не облишав своїх залицянь, хоч і з ним поводження було геть не кра-ще, ніж з іншими.